

Pedagoogiline mõte 1920–1940

Iseseisvunud Eesti rahvusliku kooli ametlikuks aluseks sai Avalike algkoolide seadus, mis võeti Asutavas Kogus vastu 7. mail 1920. Sellega fikseeriti Eesti koolikorraldus ühtluskooli põhimõttel, mille esimese järgu moodustab algkool, mis on emakeelne ja maksuta.¹ Avalike algkoolide seadus kujutas endast üldiselt raamseadust, mida tuli selleaegsete haridusjuhtide J. Annussoni, Fr. V. Mikkelsaare, E. Martinsoni (Murdmaa) veendumuste kohaselt sisustada kaasaja uuema pedagoogilise mõttega, mille võtmesõnaks tunnistati ühtluskool ja töökool.²

Eesti kooli arengu võimalikud põhisuunad olid korduvalt arutlusel ülemaalistel õpetajate kongressidel, mis vabariigi algaastail toimusid. Eriti üksikasjaliselt arutati neid küsimusi Tallinnas (16.–18. juuni 1921) Eesti õpetajate V üleriigilisel kongressil, kus kooliuuenduse küsimustes avaettekandega “Kool ja kooliuuendus” esines Haridusministeeriumi haridusnõunik Friedrich Volrad Mikkelsaar.³ Ta rõhutas kooliuuenduse peamiste nõuetena kohustuslikku emakeelset kooli ühtluskooli ja töökooli põhimõtete järgi. Konstateeritakse, et kõige vähem on kooliuuendus edasi nihkunud töökooli sihis, rõhutas Fr. V. Mikkelsaar, et “meie kool uueneb siiski.”⁴

Kongressil esines ettekandega Johannes Käis kooli lähenemisest töökooli põhimõttele. Ta nimetas kooliuuendust töökooli põhimõttel kooli vabadusvõitluseks iganenud traditsioonide ja autoriteetide surve alt vabanemiseks.⁵

Kooliuuendusliikumises sai töökooli ideele, mis sel ajal veel üsna abstraktselt kõlas, “teekaaslaseks” ja teatud määral isegi eelkäijaks koduloo ja üldõpetuse ideede levimine õpetajaskonnas. Nii kujunes Eesti kooliuuenduse põhisuunaks algkooli esimestes klassides kodulugu üldõpetuse kujul ja vanemates klassides isetegevus ja individuaalne tööviis, kui töökooli idee lähe.

Kodulooline printsiip algõpetuses, mis eeldab algava kooliõpetuse lähtumist lapsest endast, tema kodust ja kodukohast, lapsele tuntust ja kogetust kaugemale, on pedagoogika ajaloos ammu tuntud põhimõte. Meie kooli ajalugu tunneb seda

¹ Riigi Teataja, 1920, nr. 75/76, art. 208.

² E. M a r t i n s o n [E. M u r d m a a], Toimetuse vahetuse puhul. – Kasvatus, 1921, nr. 17, lk. 262.

³ Eesti õpetajate V üleriigiline kongress. – Kasvatus, 1921, nr. 13–14, lk. 201–205.

⁴ Samas, lk. 204.

⁵ Samas, lk. 204.

põhimõtet juba C. R. Jakobsoni koolilugemikest, hiljem M. Kampmaa, C. H. Niggoli jt. Eesti iseseisvuse eelsest ajast pärinevatest töödest. Kodulugu kui õppeaine oligi haridus- ja õpetajate kongresside ettepanekute kohaselt alates 1919/20. õppeaastast võetud algkooli õppeplaani. Kuid 1920. aastate algul tungis kodulugu Eesti kooli juba üldõpetuse kujul.

Kodulugu ja üldõpetus olid selleaegses pedagoogilises mõttes kesksemaid küsimusi, mis ergutas koolimehi ka eeskujut otsima ja katsetama. Esimestena hakati kodulugu üldõpetuse kujul õpetama 1920. aastate algul Rakvere ja Võru õpetajate seminari harjutuskoolis, seejärel katsetati seda ka mitmes algkoolis, milles eeskujut andis rühm Tallinna koole. Eeskujut otsimisel pöörduti eeskätt Saksamaa ja Austria poole. Leipzigi oli juba enne Esimest maailmasõda kujunenud välja koduloo õpetamise suund – kodulooline vaateõpetus (*Anschauungsunterricht*), mis rajanes üldõpetuse põhimõttele (J. Kühnel jt.). Seda püüti levitada mujalgi Saksamaal. Eesti õpetajaskond sai selle suunaga lähemalt tutvuda 1922. aastal toimunud esimesel kasvatusseaduslikul nädalal Tallinnas,⁶ kus vastavate ettekannetega esinesid pedagoogid Leipzigi ja Berliinist. Esitatud seisukohad ei leidnud siin kuigivõrd poolehoidu.

Üldõpetuse innukamad propageerijad Eestis J. Käis ja G. Reial, tutvunud lähemalt Saksamaal ja Austrias (eriti Viinis) üldõpetusega, tunnistasid, et Saksamaal kasutatav üldõpetuse viis, nagu seda esindas selle peamine teoreetik W. Albrecht, ei sobi Eesti koolile. Seal püüti üldõpetust laiendada kogu algkoolile, kaotades õppeainete piirid, mis toob kaasa ainealade kunstliku ühendamise ja kogu õppematerjali ebamäärase laialivalgumise. Eesti juhtivate pedagoogide pilgud pöördusid Viini üldõpetuse suuna poole, mis oma sisult ja laadilt oli Eestile sobivamaks eeskujuks: üldõpetus esines siin kahes või kolmes esimeses klassis, kusjuures õppeplaanis säilisid õppeained ja hoiduti ainealade kunstlikust ühendamisest. Vajalike oskuste (lugemine, arvutamine) õpetamine-harjutamine aga toimus väljaspool üldõpetuse tunde.⁷ Viin kujunes üldõpetuse Mekaks, kus käisid

⁶ E. M a r t i n s o n [E. M u r d m a a], Esimene Eesti kasvatusseaduslik nädal. – Kasvatus, 1922, nr. 17, lk. 273–277; nr. 18, lk. 289–294; nr. 19, lk. 305–309; nr. 20, lk. 321–324; nr. 21, lk. 337–340; nr. 22, lk. 353–356; Kasvatus, 1923, nr. 1, lk. 2–5.

⁷ J. K ä i s , Keskustuse põhimõtte ja selle teostamise võimalusi. – Pedagoogilise Ühingu "Võru Seminar" Teated VIII, 1934, lk. 105–111; G. R e i a l , Üldõpetus, klassisüsteem, aineõpetus. – Pedagoogiline aastaraamat II. Tallinn, 1938, lk. 17–42.

peale nimekate eesti pedagoogide nagu J. Käis, G. Reial, E. Murdmaa ka mitmete seminaride õppejõud ja algkoolide õpetajad.

Missuguseks kujunes kodulugu ja üldõpetus meie kooliuuendusliikumises? Eesti koolides kujunes üldõpetusliku suunitlusega kodulugu välja ühelt poolt küll välismaiste eeskujude toel, kuid oma olemuselt oli see eesti oma pedagoogide uurimuste ja katsetuste najal kujunenud ning eluõiguse saanud meetod. Juba 1924. aastaks andis J. Käis koduloo üldõpetuslikule käsitlesele psühholoogilis-pedagoogilise põhjenduse.⁸ Samuti töötas ta välja ja esitas aastatel 1924–1929 koduloolise ainetiku näitliku süstemaatilise töökava.⁹ Üldõpetuse näitliku töökava esitas ka Tallinna II Algkooli juures koondunud üldõpetuse õpetajate rühm A. Oengo-Johanson (Juhandi) juhtimisel (1929, 1930). Tähelepanu pälvis ka J. Parinbaki (Parijõe) ja M. ja Th. Brandti raamat üldõpetuse kohta Rakvere Õpetajate Seminari Harjutuskoolis, mis oli kohandatud algkoolide uutele, 1928. aasta õppekavadele.¹⁰ Üldõpetusele said teatud toeks 1928. aastal kinnitatud algkooli õppekavad, mille koostajaks oli J. Käis ja milles üldõpetuse põhimõte leidis ametliku, kuigi alles soovitusliku tunnustuse.¹¹

Kodulugu soovitati läbida üldõpetusena kahes esimeses klassis, kus tuleb lähtuda eelkõige lapse enda nägemustest ja kogemustest ning kus toimub ühtlasi tema maailmapildi täiendamine ja vaatlusvõime teritamine. Järgmistes klassides (III, IV kl.) omandab kodulugu loodusloo, maateaduse ja ajaloo õppimise eelastme iseloomu.

Üldõpetuse levikule aitas kaasa Eesti Õpetajate Liidu korraldatud kasvatusteaduslik nädal augustis 1930. Üldloengus (J. Käis) ja üldõpetuse töörühmas (A. Oengo-Juhandi) ning näitlikes tundides leidis üldõpetus nii teoreetilise kui praktilis-näitliku käsitlese, mida täiendas rikkalik näitus. Järgmisel aastal (1931) EÕL pedagoogilise toimkonna otsusel ja J. Käisi toimetamisel ilmuma hakanud metoodiliste käsiraamatute sarjas “Uusi teid algõpetuses” võeti algkoolide õppetöö

⁸ J. K ä i s , Üldõpetus algkoolis. – Kasvatus, 1924, nr. 8, lk. 238–241.

⁹ J. K ä i s , Kodulugu. – Teel töökoolile, Võru Õpetajate Seminari aastaraamat. I anne. 1924. Võrus, 1924, lk. 8–110; J. K ä i s Looduslugu. IV õppeaasta. – Teel töökoolile. Võru Õpetajate Seminari aastaraamat. II anne. 1925. Võrus, 1925, lk. 6–32; J. K ä i s , Üldõpetus. – Teel töökoolile. Võru Õpetajate Seminari aastaraamat VI. 1929. Võrus, 1930, lk. 135–159.

¹⁰ J. P a r i n b a k , M. ja Th. B r a n d t , Üldõpetus Rakvere Õpetajate Seminari Harjutuskoolis. – Eesti Õpetajate Liidu pedagoogilised ja metoodilised raamatud nr. 7. Tallinn, 1928. 243 lk., ill., joon.

¹¹ Algkooli õppekavad. Tallinn, 1928, 143 lk.

kavade aluseks kahel esimesel õppeaastal üldõpetuse põhimõte, kuid nõnda, et üksikud õppeained oma iseseisvust täiesti ei kaotanud. Esmalt anti algõpetuse psühholoogilised alused, üldõpetuse olemuse seletus ja vaateõpetus üldõpetuse keskuseks. Edasi järgnes eri osana tegelik töökorraldus üldõpetusena individuaalse tööviisi rakendamisega nädalateemade järgi. Välditud on ainealade ja teemade kunstlikku seostamist, arvestati ka ainete õpetamise metoodilist eripära.¹² “Uusi teid Algõpetuses” teine jagu kujunes edaspidi peamiseks käsiraamatuks õpetajatele üldõpetuse alal. Teose on kirjutanud aineõpetajate abi käsutades põhiliselt J. Käis.

1930. aastate algul oli koduloo õpetamine üldõpetusena välja jõudnud katsetuste ja otsingute arengujärgust ning võimud rohkesti pooldajaid. Sellele mõjusid kaasa ajakohase ettevalmistuse saanud seminari kasvandikud ja õpetajate täienduskursused, kus J. Käis oli alaline lektor. Seda edendas samuti ka ilmuma hakanud rikkalik metoodiline kirjandus. Üldõpetuse suuna levik olenes ka koolinõuniku suhtumisest, mis üldiselt oli jahe. Mõnevõrra pidurdas üldõpetuslik-koduloolise suuna edasiarenemist ja levimist õpetajate seminaride sulgemine 1930. ja 1932. aastal. Neid asendanud Tallinna ja Tartu pedagoogiumides ei leidnud see suund väärikat hindamist. Siitpeale toetus üldõpetuse areng eeskätt ilmuvale õppemetoodilisele kirjandusele ja täienduskursustele.

Koolides levis üldõpetus siiski üsna visalt. Paljudel õpetajatel ei olnud sellest ikka küllalt selget ettekujutust ega selleks vajalikku ettevalmistust. Kohutas ka sellega seotud töörohkus tundide ettevalmistamisel, kohaliku õppematerjali kogumisel ja samuti vastava saateainese puudulikkus. Omajagu oli tegemist ka ühe osa õpetajate inertsusega. Koolinõunik Gustav Reiali poolt 1932/33. õppeaastal korraldatud küsitluse alusel käsutati üldõpetust esimesel õppeaastal 12%, teisel õppeaastal 10% ja kolmandal õppeaastal 5% ulatuses klasside üldarvust.¹³ Järgnevatel, aastatel siiski kodulugu üldõpetusliku suunana levis laialdasemalt. See ilmnes ka sellekohase metoodilise kirjanduse ja õppevahendite ilmunises ning levikus neil aastail.

Algkooli uutest, 1937. aastal kinnitatud õppekavadest, mille olid koostanud Haridusministeeriumi juhtivad ametnikud, jäeti kodulugu kui iseseisev õppeaine

¹² J. K ä i s , Uusi teid algõpetuses. Metoodiline käsiraamat. Teine jagu. II osa. 1.–2. õppeaasta töö üldõpetusena individuaalse tööviisi rakendusega. Eesti Õpetajate Liidu Kirjastus. Tallinnas, 1932. 432, 1–XIII lk.

¹³ G. R e i a l , Üldõpetus, klassisüsteem, aineõpetus. – Pedagoogiline aastaraamat. Akadeemilise Pedagoogika Seltsi väljaanne. Tallinn, 1933, lk. 105.

välja. Koduloo õpetamine soovitati ühendada võimalust mööda emakeele õpetamisega. See kõigutas mõneti üldõpetuslikku suunda algklassides. Kuid see õppeviis oli juba niivõrd juurdunud, et J. Käis jätkas ka järgmistel õpetajate täienduskursustel üldõpetusliku suunaga koduloo metoodika käsitlemist.¹⁴ Uuendusmeelne õpetajaskond ei lugenud õigeks koduloo kui pika traditsiooniga ja end pedagoogiliselt õigustanud õppeaine väljajätmist õppekavadest. J. Käis ja J. Parijõgi taunisid seda ka seepärast, et see võeti ette ajal, kui oli vastu võetud uus, 1937. aasta põhiseadus, mis eriti rõhutas noorsoo kasvatamist rahvuslikus, kodumaa-armastuse vaimses. Lapse kodumaa algab ju tema kodust, koduloodusest ja avardub sealt kodumaa-armastuseni.¹⁵

Eesti kooliuuenduse teiseks põhisuunaks sõjajärgse Eesti Vabariigi aastail kujunes õpilaste isetegutsemise, nn. isetegevuse ja individuaalse tööviisi väljaarendamine ja levimine. Selle pedagoogilise suuna peamiseks esindajaks oli Johannes Käis. Lääne reformpedagoogika keskne mõiste – töökool, mis sai ka eesti kooliuuenduse juhtivaks mõisteks, omandas Eestis avarama ja konkreetsema, Eesti kooli jaoks kohandatud sisu. Töökoolist kui eesti rahvusliku kooli ideaalist oli juba kümmekond aastat enne Eesti iseseisvumist kirjutanud P. Põld, C. H. Niggol, M. Kampmann (Kampmaa). Konkreetsemalt võeti see küsimus Eesti õpetajate V üleriikliku kongressi päevakorda (16.–18. juuni 1921). Pikema ettekandega teemal “Kooli lähendamine töökooli põhimõttele” esines kongressil J. Käis.¹⁶ Eitades töökooli mõiste käsitlemist kitsalt, eeskätt kui käsitööd ja kodumajandust õpetavat kooli, esitas ta töökooli avarama mõistmise, kus töö on metoodiline printsiip, mis läbib kogu kooli tegevust. Tööks koolis pidas ta igasugust tegevust, mis paneb liikuma ja arendab lapse keelt ja meelt, kätt ja silma, sh. mängu, laulmist, joonistamist, lugemist, arvutamist, vaatlusi ümbritsevas looduses, tööd aias, mõtlemist jne. Töökooliks tuleb pidada kooli, kus kõik mitmelaadilised tegevused on juhitud nõnda, et nad last arendavad kehaliselt, teritavad tema meeli, kasvatavad tema vaimseid võimeid ja loovaid jõude. Ta ei esitanud töökooli kui mingit Lääne tardunud

¹⁴ J. Käis, Õpetuse ühtlustamine üldõpetuse põhimõttel. – E[esti] Õ[petajate] L[iidu] Tartu täienduskursused. Loenguid ja kokkuvõtteid I. 1938/ Toim. J. Käis. Tallinn, 1939, lk. 89–129.

¹⁵ J. Parijõgi, Koduloo kaitseks. – Kasvatus, 1937, nr. 2, lk. 82–85.

¹⁶ J. Käis, Kooli lähendamine töökooli põhimõttele. – Kasvatus, 1921, nr. 17, lk. 269–270; nr. 18, lk. 277–279; nr. 19, lk. 293–299.

dogmat, vaid kui elavat arenevat organismi, kus töö (tegutsemine) koolis rakendatakse iseseisva aktiivse isiksuse kasvatamiseks.

Õpetajate V üleriigilisel kongressil (juunis 1921) otsustati, et seminarides tuleb õpetajate ettevalmistamisel panna rohkem rõhku töökooli põhimõtetele. Ühtlasi peeti vajalikuks hakata korraldama õpetajate edasiharimise kursusi.¹⁷ See sai Eesti Õpetajate Liidu edasise tegevuse üheks põhisuunaks. J. Käis selgitas, et töökooli mõistesse kuulub õpilaste iseseisvalt töötamine, seejuures rõhuasetusega vaimsele isetegutsemisele (isetegevusele) õppeprotsessis. Õpilaste ise tegutsemine õppetöös, mis oli J. Käisi pedagoogiline kreedo, viib loogiliselt teise kasvatusteadusliku põhinõude – õpilaste individuaalsuse arvestamise põhimõtte juurde. Laste võimed ja huvid on teatavasti erinevad ja seda tuleb õppetöös arvestada. Nii kujunes kooliuuenduse üks põhisuundi – peamiselt J. Käisi poolt väljatöötatud, tolleaegses keelepruugis nn. isetegevus ja individuaalne tööviis. Uue tööviisi otsimisele-loomisele virgutas J. Käisi praktilisemat laadi asjaolu, nimelt Eesti koolide selleaegne olukord, s.o. töö liitklassidega suures hulgas koolides, eriti maakoolides.

Teatud eeskju selle õppeviisi väljatöötamiseks sai J. Käis tutvumisel 1928 Šveitsi koolidega, kus oli palju liitklassidega koole, ja aasta hiljem tutvumisel Londoni koolidega, kus kasutati laialdaselt individuaalset tööviisi. J. Käis jõudis järeldusele, et liitklassidega tööl on ka oma positiivne külg, kuna see võimaldab õpilaste õppetöös suuremat iseseisvust ja isetegevust ning ühtlasi tööülesannete kohandamist õpilaste individuaalsete võimetega. Londoni koole külastades pakkus talle erilist huvi sealse pedagoogi A. J. Lynchi juhitud koolis kirjalike tööjuhatuste kasutamine õpilaste iseseisvas töös. See kujutas endast Dalton-plaani varianti sellele omaste äärmustega, mille eest J. Käis hiljem eesti kooli hoiatas.¹⁸ Ent teatud eeskjuks need tööjuhised J. Käisile tema oma tööjuhiste menetluse – isetegevuse ja individuaalse tööviisi meetodi väljaarendamisel siiski olid.

Selle õppe- või tööviisi põhilisi väärtusi nägi J. Käis selles, et see võimaldab juhtida õpilasi töötama iseseisvalt, arvestades seejuures nende individuaalseid võimeid, ühtlasi ka igäühele omast erinevat töötempot. Samuti pakub see meetod häid võimalusi rühmatööks, milles J. Käis näeb individuaalse töö ühte vormi. Eriti on selline tööviis vajalik ja otstarbekas õpetamisel liitklassides.

¹⁷ Samas, lk. 222, 249–250.

¹⁸ J. K ä i s , Isetegevus ja individuaalne tööviis. Võru, 1935, lk. 231–233.

Iseseisva ja individuaalse õppeviisi katsetamist vastavate tööjuhatusete kasutamise alustatigi kõigepealt J. Käisi juhitud Võru Õpetajate Seminaris 1929/30. õppeaastal, nii seminaris kui ka seminari harjutuskoolis. Tööjuhatusete koostamisele kaasati seminariõpetajad, ka vanemate klasside õpilasi. Uus tööviis, mida kirjasõnas ja õpetajate täienduskursustel üksikasjalikult käsitleti, leidis järgnevatel aastatel kooliti järgimist. Abiks õpetajatele avaldati trükkis rohkesti tööjuhatusete õppeaineti, kindlate teemade ja temaatiliste tsüklite kohta. Neid ilmus tööjuhatusete kogumikena ja avaldati bülletäänis “Kooliuuenduslane”.

Õpilaste iseseisva töö teiseks oluliseks vahendiks kujunesid trükituna avaldatud ainealased töövihikud, mis kujutasid endast õieti laiendatud tööjuhatusete koos vajalike lisaandmetega õpitava ainelõigu kohta. Tööjuhatusete ja töövihikute autoritena esinesid tuntumad uuendusmeelsed õpetajad ja õpikute autorid. Üldse ilmus kooliuuendusliikumise kõrgaastatel enam kui 300 näitlikku tööjuhatusete ja töövihikute väljaannet.

Tööjuhatusete rakendamisega muutus põhjalikult õpetaja osa tunnis. See ei seisnenud nüüd enam mitte niivõrd otseselt õpetamises, vaid õpilaste isetegeva õppetöö juhtimises ja abistamises. Õpetaja loova töö koormus selliste tundide ettevalmistamisel suurenes, sest trükitud tööjuhatused kujutasid endast ikkagi ainult näidist, mille eeskuju kasutades iga õpetaja ise pidi oma kooli ja klassi tingimustele kohandama. Õpilaste individuaalse ja iseseisva õppetöö korraldamise mõte, mis nüüd hakkas koduloo ja üldõpetuse kõrval eluõigust nõudma, tundus õpetajatele algul vägagi uudsena ja raskenagi. Seepärast vajas uudne õppeviis selgitamist ning eeskuju andvat praktilist käsitlust, mida jagatigi ajakirjas “Kasvatus”, bülletääni “Kooliuuenduslane” veergudel ja õpetajate täienduskursustel ning kooliuuenduspäevadel. Põhjalikuma pedagoogilis-psühholoogilise ning didaktilise põhjenduse ja ülevaate uuest tööviisist koos rea näitlike tööjuhatusetega andis J. Käis 1935. aastal välja raamatuna “Isetegevus ja individuaalne tööviis.”¹⁹

Kooliuuendusideede levimine ja koolipraktikasse jõudmine edenes üsna visalt nii oli see varem üldõpetusega, nii ka uudse individuaalse isetegeva tööviisiga. Peamiseks põhjuseks oli suurema hulga õpetajate ettevalmistamatus ja häälestamatus selliseks uueks pedagoogiliseks mõtlemiseks ja sellisteks uuteks tööviisideks. Eesti

¹⁹ J. K ä i s , Isetegevus ja individuaalne tööviis. Võru, 1935. 243 lk., ill.

Õpetajate Liit ja tema pedagoogiline toimkond arendasid laialdast tegevust õpetajate edasiharimisel ja praktilisel abistamisel.

Suure tõuke kooliuuendusliikumisele andis Eesti Õpetajate Liidu poolt 1930. aasta augustis korraldatud kasvatusteaduslik nädal ja kooliuuenduse näitus.²⁰ Seal esitatud loengutes, millega esinesid eesti pedagoogide (J. Käisi, J. Roosi, H. Roosi, J. Estami, J. Grünthali) kõrval ka külalislektorid välismaalt, ja seal toimunud praktikumides ning näidistundides anti arvukale osavõtjaskonnale ülevaade uuenduslikest suundadest ja samuti konkreetset abi nende rakendamiseks koolis.

1930. aastal toimunud kasvatusteaduslikust nädalast sugenes mitu algatust, millel oli eesti kooli ja pedagoogilise mõtte edasises arengus suur tähtsus. Rühm edumeelseid õpetajaid eesotsas J. Elango ja A. Jansoniga oli hakanud välja andma “Õpetajate Lehte”, mis kujunes Eesti Õpetajate Liidu mitteametlikuks häälekandjaks. Õpetajate kutsehuvide ning üldse kooli huvide kaitsmise kõrval hakkas leht aktiivselt toetama ka kooliuuendust. Ajakirjas “Kasvatus” hakkas 1932. aasta algusest ilmuma kooliuuenduse vaimses rohkesti artikleid didaktika ja aineõpetuse metoodika, üldõpetuse ja individuaalse tööviisi alalt.

Eesti Õpetajate Liidu pedagoogilise toimkonna otsusel hakati välja andma metoodilisi käsiraamatuid abiks õpetajatele, kes asuvad tööle kooliuuenduse suunas. Sarja peatoimetajaks kutsuti J. Käis. Selline käsiraamatute sari ilmus aastatel 1931–1936 neljas jaos 13 raamatuna õppeainete järgi nimetuse all “Uusi teid algõpetuses”. Lisaks sellele anti välja 60 nimetust saateainet, töövihikuid ja tööjuhiste kogumikke. Sarja koostamisest võtsid osa tegevõpetajad, aineõpetuse metoodikud ja õppekirjanduse autorid. Rühm aktiivsemaid õpetajaid organiseerus 1932. aastal kooliuuendusrühmaks, mille liikmete arv ulatus aastakümne lõpuks enam kui 400-le. 1933. aasta lõpul hakati välja andma selle rühma eribülletääni “Kooliuuenduslane”, mida toimetab samuti J. Käis. See avaldas kooliuuendustöö kohta pedagoogilis-psühholoogilisi põhjendusi, eelkõige aga hulga praktilisi töökogemuslikke materjale ning tööjuhiste näiteid. Seda bülletääni ilmus “Õpetajate Lehe” lisana seitsme aasta kestel kokku 61 numbrit. Nõukogude võimuorganid lõpetasid “Kooliuuenduslase” ilmunise 1940. aastal. Kooliuuendus levis Eestis 1920. aastate teisel poolel ja 1930. aastate esimesel poolel vastava

²⁰ Kasvatusteaduslik nädal ja kooliuuenduse näitus Tallinnas 12.–16. aug. 1930.– Kasvatus, 1930, nr. 10, lk. 457–474.

kirjanduse, samuti õpetajate täienduskursuste kaudu, kuid üldiselt valitsevaks tööviisiks kujunes siiski aegamisi. Rohkem olid uuenduslikud suunad levinud koolides, kus töötas seminarist tulnud noori õpetajaid. Suurem oli kooliuuendusliikumise mõju Lõuna-Eesti koolides, kus töötasid enamuses Võru, Tartu ja ka Rakvere seminaride kasvandikud, vähem oli nende ideede mõju tunda Lääne-Eestis ja Pärnumaal. Individuaalne tööviis leidis hõlpsamini tee maakoolidesse, sest liitklasside tõttu oli selle järele suurem vajadus. Suuresti jäid kooliuuendusliikumisest kõrvale gümnaasiumid, kus üldjoontes jätkati tööd vanas traditsioonilises vaimus.

Eestis õhutas ja juhtis kooliuuendustööd Eesti Õpetajate Liit, kuna Haridusministeerium ning maa- ja linna koolivalitsused sellest enam-vähem kõrval seisisid. Eesti Õpetajate Liit, ajakiri “Kasvatus” ja ka “Õpetajate Leht” hoidsid neil aastail Haridusministeeriumist sõltumatut, iseseisvat, seminare kaitsvat ja kooliuuendust propageerivat suunda. Õpetajate-Liidu ja Haridusministeeriumi vahekord teravnes ühenduses 1934. aasta koolireformiga (haridusminister N. Kann), millega rikuti ühtluskooli põhimõtet, halvendati oluliselt maarahva ja eriti kehvemate perekondade lastele hariduse saamise võimalusi, vähendati koolikohustuse kestust 16 eluaastalt 14-le eluaastale. Ka keelas minister Kann Õpetajate Liidu organisatsioonidel iseseisvalt õpetajate päevade korraldamise. Õpetajate Liidu ja Haridusministeeriumi vahekord paranes, kui 1936. aasta mais haridusministri kohale asus A. Jaakson, kelle ajal võeti ette mõned 1934. aasta koolireformi puudusi leevendavad sammud.

Kooliuuendusliikumine aktiveeris eesti pedagoogilist mõtet. Kerkisid esile omad silmapaistvad uuendusideede kandjad ja organisaatorid. Peamiselt õpetajaskonna organisatsioonide õlul arenenud uuendusliikumine tõmbas tegevõpetajaid massiliselt kaasa loovale didaktilis-metoodilistele otsingutele, mis väljendus ka vastavasisulise kirjanduse enneolematu rohkuses 1930. aastatel. Kooliuuendusliikumine avaldas olulist mõju ka nendele õpetajatele, kes ühe või teise uuendussuunaga ise otse ei liitunud, kuid olid orienteeritud samuti oma õpetamise ja kasvatuse meetodeid rikastama.

Kooliuuendusliikumine aitas kujundada Eesti kooli, mis saavutas ajakohase kõrge taseme. Sel liikumisel oli mõju ka väljaspoole Eestit, eriti Soome. Eesti

koolimeestel oli tihe side ja koostöö soome kolleegidega, kes huvitusid Eestis tehtust ja tehtavast.

1930. aastate keskel ja teisel poolel, kui riigis toimus pööre autoritaarse, tsentraliseeritud riikliku korralduse poole, suurenesid keskvõimu ja Haridusministeeriumi püüded vahetumalt mõjutada koolielu arengut ja õpetajaskonna tegevuse valdkondi. Eesti Õpetajate Liidult ja tema osakondadelt oli juba varem minister N. Kannu korraldusega (1934) ara võetud õigus iseseisvalt korraldada õpetajate kutsealaseid kokkutulekuid. Nüüd hakati valitsuse ja Haridusministeeriumi poolt korraldama koolijuhatajate üleriigilisi kokkutulekuid, kus arutlusele võeti riigi elus toimunud pöördelised sündmused ning neist tuletatavad ja kooli ning õpetajaskonna ette püstitatavad ülesanded.

Haridusministri kohalt vabastati augustis 1936 N. Kann ja ministriks määrati kolonel Aleksander Jaakson, sõjaväe ühendatud õppeasutuste ülem, omal ajal Tartu Õpetajate seminari lõpetanud ja kõrgema sõjaväelise haridusega mees. Õpetajaskond võttis tema määramise haridusministriks vastu teatud eelarvamustega: toimus see ju autoritaarseks kujunenud riigikorralduse tingimustes. Kuid uus minister hakkas õpetajaskonnaga aktiivsemalt suhtlema, parandas eelkäija N. Kannu ebapopulaarseid otsustusi ühtluskooli lõhkumisel ja taastas õpetajate seminarid. Nüüd hakkas Õpetajate Liidu ja tema tegelike häälekandjate senine opositsiooniline hoiak ministeeriumi suhtes mõneti vaibuma. Kuid sel ajal ei olnud valitsusasutustuste kritiseerimine ka ametlikult enam võimalik.

Haridusministeerium hakkas riigi muutunud poliitilises õhkkonnas aktiivsemalt ja suunavamalt sekkuma koolide töösse ja õpetajaskonna tegevusse, sealhulgas koolis rakendatavasse pedagoogilisse mõttesse. Õpetajaskonda kutsuti üles aktiivselt kaasa töötama aktuaalsete üleriigiliste ülesannete lahendamisel, juhiti tähelepanu rahvuslik-riikliku kasvatuses tõhustamise vajadusele koolis. Senised kooliuuendusmeelsed õpetajate täienduskursused ja pedagoogiline ajakirjandus ning samuti õppe-metoodiline kirjavara ei eiranud hoopiski noorsoo rahvusliku kasvatuses tähtsust, kuid neis olid siiani domineerinud otsesõnu üldpedagoogilised ja didaktilis-metoodilised probleemid.

Koolide ja õpetajaskonna suunamiseks nende aktualiseerunud ülesannete lahendamisele korraldati 8. novembril 1936 üleriiklik koolijuhatajate koosolek. Riigivanem K. Päts tänas sellel õpetajaskonda toetava osavõtu eest rahvahääletusest Rahvuskogu valimistel. Riigivanem kutsus üles kiskuma koolist ja avalikust elust

välja kõik, mis on eesti rahvale kahjulik ja võõras, kasvatama julgeid, iseseisvaid ja töökaid kodanikke.²¹ Kõnega “Meie hariduse orienteerumise küsimusi” esinesharidusminister A. Jaakson, kes rõhutas, et haridus peab noori senisest paremini eluks ette valmistama ja rajama kogu kasvatuse ning õpetuse rahvusluse ja riikluse alusele.²² Kõnega “Eesti kool peab andma algatusvõimelisi inimesi” esines Haridusministeeriumi koolivalitsuse juhataja O. J. Kiisel.²³

1936. aasta detsembri lõpul korraldas Haridusministeerium alg- ja täienduskoolide juhatajate nõupidamise, kus peamise ettekandega esines koolivalitsuse juhataja Otto Kiisel. Ta rõhutas, et seni on liialt tegeldud üksikute õppeainete metoodilise käsitlemisega ja unustatud kool kui tervik.²⁴ Kui õppetöö on ikkagi korraldatud õppekavadega, siis kasvatustöö kohta ei ole kindlat süsteemi. Ta pidas vajalikuks, et iga kool peab koostama õppe- ja kasvatustöö kava ja esitas ühtlasi küsimuste ringi, mida selline kava peab hõlmama. Lisaks koolitöö korraldamise organisatsioonilistele küsimustele (õppenõukogu ja teiste organite koosolekud, mitmesuguste tähtpäevade tähistamine ja kooli majanduslike küsimuste lahendamine) pidi kooli õppe- ja kasvatustöö kava sisaldama vastavad kodukorrad õpilastele, õpetajatele, klassijuhatajate töökavasid, samuti abinõusid tööks lastevanematega ja ümbruskonna aktiveerimisel kooli kasvatustöö huvides. Õppe- ja kasvatustöö plaan ei tohi olla üldsõnaline ja šablooniline, vaid antud kooli tingimustele vastavalt konkreetne.

Õppe- ja kasvatustöö kavade koostamise ülesanne suunas koolikollektiive kogu oma tööd igakülgsest analüüsima ja kavandama. See ei eeldanud aga ärapööramist kooliuuenduslikelt õppemeetoditelt, küll aga püüti sel viisil muuta koolide kasvatustööd süstemaatiliseks ja sihikindlamaks. Villem Altkoalt ilmusid õppe- ja kasvatustöö õppekavade kohta täpsemad metoodilised juhised.²⁵ Kuid õppe- ja kasvatustöö plaanide koostamine ei jõudnud järgnevatel aastatel koolides tegelikult kuigivõrd juurduda ega pedagoogilise mõtte arengut oluliselt mõjutada.

Haridusminister A. Jaaksoni algatusel toimus augustis 1937 algkoolidejuhatajate ja koolide inspektorite suvelaager Tondil sõjaväe õppeasutustes. Sõjaväelasest

²¹ Riigivanema K. Pätsi kõne. – Kasvatus, 1936, nr. 9, lk. 455–469.

²² Eesti Kool, 1936, nr. 9, lk. 469–474.

²³ Samas, lk. 474–....

²⁴ Eesti Kool, 1937, nr. 1, lk. 4–17.

²⁵ V. A l t t o a , Kooli õppe- ja kasvatustöö arendamiskava. – Eesti Kool, 1937, nr. 6, lk. 342–351.

minister märkis seal oma avakõnes, et selles laagris ei taheta kutsutuile külge pookida militaristlikku vaimu, vaid püütakse pakkuda ergutust tähtsate noorsoo õpetuse ja kasvatuse küsimuste käsitlemisel.²⁶ Viidates uue (1937. aasta) põhiseaduse paragrahvile 22, rõhutas ta noorsoo kasvatuse tähtsust rahvuslikus ja riiklikus vaimus. Suvelaagri eesmärgina mainis ta juhtida ühtlasi koolijuhtide tähelepanu algatus- ja otsustamisvõimeliste ning kõrgete kõlbeliste omadustega distsiplineeritud noorte kasvatamise võimalustele koolis ja eriti väljaspool kooliseinu. Samas vaimus ja suunas andsid juhiseid ka teised Haridusministeeriumi ametikandjad, nagu koolivalitsuse juhataja O. Kiisel, peainspektor Märt Raud jt.²⁷ Toimus mitmesuguseid ettekandeid ja arutlusi kooli- ja rahvuskultuuri küsimustes. Suvelaager pakkus osavõtjatele omavahelise otsese mõttevahetuse võimalusi, sobivat juhust avaldada oma arvamusi ja ettepanekuid ministeeriumile ja koolide inspektoritele.

1937. aastal kinnitas haridusminister A. Jaakson algkoolide uued õppekavad, mille peamiseks koostajaks oli koolide peainspektor M. Raud. Need arendasid 1928. aastal J. Käisi poolt koostatud algkoolide õppekavu edasi, kusjuures erilisi muudatusi algkoolide sihtide ja ülesannete alal ette ei võetud. Rõhutati, nagu 1928. aasta õppekavadeski, algkooli peamise ülesandena lapse vaimset, kõlbelist ja kehalist kasvatust, luues seega aluse kindla isiksuse kujundamiseks. Peamine erinevus 1928. aasta õppekavadest seisnes selles, et uutes õppekavades oli eriti rõhutatud laste kasvatamist armastuse ja lugupidamise vaimus kodumaa ja oma rahva vastu. Välja oli aga jäetud omaette õppeainena kodulugu, mis algkooli esimestes klassides oligi peamiselt sellele eesmärgile suunitletud.²⁸ See oli valdavale pedagoogilisele üldsusele ja mõttele mõistetamatu. Oli ju üldõpetusliku suunaga kodulugu jõudnud koolides üldiselt juurduda. Pealegi võeti selline muudatus ette ajal, kui vastuvõetud uus põhiseadus eriti rõhutas oma rahvast ja kodumaad armastava kodaniku kasvatamist. Just seda eesmärki oligi meie koolis algkooli esimestes klassides kodulugu taotlenud.²⁹

1937. aasta algkoolide õppekavades ei antud õppeainete järgi üksikasjalikumalt metoodilisi juhendeid, nagu 1928. aasta õppeplaanides. Selleks ei olnud ilmselt ka enam vajadustki, küll aga rõhutati iga aine kava juures kasvatuslikke sihte ja nõutavate teadmiste-oskuste hulka.

²⁶ Kasvatus, 1937, nr. 6, lk. 327–331.

²⁷ Eesti Kool, 1937, nr. 6, lk 331–394.

²⁸ Algkooli õppekavad. Tallinn, 1928. 143 lk.; Algkooli õppekavad. Tallinn. 1937. 95 lk.

²⁹ J. P a r i j õ g i , Koduloo kaitseks. – Kasvatus, 1937, nr. 2, lk. 82–85.

1937. aastal tõstatas Haridusministeerium kooliõpikute standardiseerimise vajaduse. Seni oli kooli õppekirjanduse alal valitsenud suur valikuvõimalus erinevate autorite koostatud ja erinevate kirjastuste poolt väljaantud õpikute vahel. Erinevusi esines neis nii õppematerjali konkreetse valiku kui samuti metoodilise ülesehituse alal. Õpikute standardiseerimist põhjendati ühelt poolt vajadusega stabiliseerida ja ühtlustada õppekirjandust, vabastada lapsevanemad kohustusest muretseda sageli uusi õpikuid oma laste liikudes klassist klassi ja koolide vahetamise puhul. Õpikute standardiseerimist otsustati alustada kõigepealt algkoolilugemikest. Teiselt poolt leiti, et lugemismaterjal on neis õpikutes ebaühtlane, ei ole alati lapsepärane, samal ajal on see üldiselt ühekülgsest ilukirjanduslik, puudub reaallaineline lugemismaterjal. Märgiti, et algkoolilugemiku palu ei või valida üksnes esteetilisi, kunstilisi väärtusi arvestades, vaid tuleb pakkuda ka lapsekohaseid elulähedasi lugemisvalu. Samuti peavad õpikud lapsi sihikindlamalt kasvatama rahvuslikus ja kõlbelises vaimus, aga vastavatest paladest oli lugemikus puudus. Samal ajal märgiti, et olemasolevates lugemikes leidis palju lapse hingelaadile ja mõttemaailmale sobimatuid palasid – sünged ja pessimistlikke lugusid. Õpikute standardiseerimise teel püüti lugemikesse tuua rohkem lapsekohast positiivset ja optimistlikku, kindlat teotahet ja võitlusvaimu sisendavaid palu.³⁰

Haridusministeeriumi poolt algatatud õpikute standardiseerimise idee kutsus õpetajaskonnas esile vaidlusi. Standardiseerimise vastu esines üks osa õpikute autoreid ja kooliuuendusmeelseid õpetajaid. Peamiseks argumendiks õpikute standardiseerimise vastu oli väide, et see kaotab õpikute võistluse momendi, suunab õpetajaid töötama mingi ühise šablooni järgi ning pidurdab kooliuuenduspüüdeid. Pealegi ei suudetud esimesi standardiseeritud õpikuid enne nende avaldamist laialdasemalt õpetajaskonna laiemas avalikkuses arutada.³¹

Kuid juba 1938.–1939. aastal ilmusid esimeste standardõpikutena “Eesti koolilugemik” V ja VI õppeaastale (koostanud J. Parijõgi, G. Reial, A. Vaigla) ja “Matemaatika õpik” samade õppeaastate jaoks (koostajad A. Kasvand, J. Lang, O. Paas). Teiste paralleelsete õpikute kasutamist ara ei keelatud.

Nimetatud standardlugemikest olid välja jäetud varem algkooli koolilugemikes tavaliselt esinenud süngelt või traagiliselt lõppevad kirjanduslikud

³⁰ I. P a r l o , Algkooli standardlugemik. – Eesti Kool, 1937, nr. 4, lk. 202–213; Ainulubatud õpik – Eesti Kool, 1938, nr. 6, lk. 431. (Sõnum).

palad. Asemele oli võetud hulk uusi palu, milles jutustati raskest ja ohtlikust võitlusest loodusjõududega, meie maa välisvaenlastega jm. seesugust. Nendes palades jääb lõpuks võitjaks võitlejate raudne tahe ja vastupidavus. Nii on nendesse õpikutesse võetud vastavaid katkendeid ja jutustusi nagu näiteks O. Luiga “Kolmas rong”, R. Kirsi “Julius Kuperjanov”, A. Kivikase “Nimed marmortahvil”, J. Pitka “Meremehemälestusi”, Sven Hedini “Teekond läbi kõrve”, A. Mälgü “Kalastamas”, J. Mändmetsa “Talupoeg” jt. On esitatud palu ka Soome ja Ungari hõimurahvaste kirjavarast. Lugemikesse on võetud ka reaallainelisi palu, nagu näiteks R. Korki “Turvas”, J. Käisi “Emake maamuld”, Ü. Kurvitsa “Õhku vallutamas”, K. Väinavere “Meie raamat”, J. Piiperi “Teekond Paasvere ürgmetsa” jt. Rohkem kui kunagi varem on esindatud eesti rahvaluule. Standardõpikud ainulubatavateks ja ainuvalitsevateks järgnevatel aastatel siiski ei kujunenud.

Kõnes olnud kõrgemalt poolt ettevõetud sammud tõid teatud täiendusi mitte ainult koolikorralduse, vaid ka pedagoogilise mõtte arengusse. Kuid need ei asendanud juba üsna laialdaselt juurdunud reformipedagoogilist mõttelaadi, sest kooliuuendusliikumine nii õppemetoodiliste kui ka kasvatustöö küsimustes oli selleks ajaks kontseptuaalselt juba välja kujunenud pedagoogilise mõtte suund. Kuigi see suund oma leviku poolest polnud veel kujunenud koolipraktikas valdavaks, oli tema levik ikkagi laiaulatuslik. Seni peamiselt Eesti Õpetajate Liidu juhendamisel kulgenud pedagoogilise mõtte areng oli toimunud reformpedagoogilises kooliuuenduse vaimses. Rõhk asetus siin uute õppemeetodite ja õpilaste isetegutsemise arendamisele ning sel teel ka õpilaste isiksuse kujundamisele. Haridusministeeriumi koolivalitsuse juhataja O. Kiisel asetas rõhu mõneti teisiti, leides Haridusministeeriumi ajakirjas “Eesti Kool” (1938), et “Tänapäeva pedagoogiline mõtlemine haarab laiemaid probleeme, kui seda on ainult õppemeetodite arutelu”.³²

Vastusena koolivalitsuse juhataja avaldusele didaktilis-metoodilise töö kohta kaasaja koolides osundas Õpetajate Liidu teadussekretär J. Käis õppemeetodite suurele tähtsusele noorte kasvatamisel ja kujundamisel kõrgete moraalsete omadustega isiksusteks ning väärtuslikeks ühiskonnaliikmeteks.³³ Ühtlasi rõhutas ta, et iseseisev ja individuaalne tööviis, mis juhindub individuaalsuse ja sotsiaalsuse printsiipidest,

³¹ E. Murdmaa, Meie standardõpikud. – Kasvatus, 1939, nr. 5, lk. 185–197.

³² O. Kiisel, Kooli kasvatav õhkkond. – Eesti Kool, 1937, nr. 7, lk. 399–403.

³³ J. Käis, Kooliuuendustöö isiksuse kujundamise ja sotsiaalse kasvatuse teenistuses. – Kasvatus, 1938, nr. 1, lk. 39–45.

on kasvatanud ja just kasvatabki noori nende põhimõtete kohaselt, mida uus põhiseadus kodaniku kasvatusel esitab. J. Käis kinnitas, et kooliuuenduse sihid on õiged ning neid ei tule muuta viimaste aastate ümberhinnangute ajal.

Riigivõimude suurenevas aktiivsuses hariduselu reglementeerimisel ja koolide kasvatustöö suunamisel nägi pedagoogiline avalikkus ka võimalikku ohtu pedagoogika autonoomia põhimõttele, mis peab õigeks lähtumist eeskätt lapsest, mitte aga parajasti võimul olivate poliitilistest seisukohtadest. Selles küsimuses võttis sõna tuntud pedagoog Edgar Oissar Eesti Õpetajate Liidu ajakirjas “Kasvatus”. Oma artiklis kooli ja poliitika vahekorra kohta kinnitas ta, et kool ei pea otse taotlema poliitilisi sihte.³⁴ E. Oissar mõõnas, et kooli ja pedagoogika autonoomia ei ole absoluutne, vaid suhteline. Ta tunnistas, et iga õpilasega tuleb kooli muidugi tükike sotsiaalset maailma, milles ta elab väljaspool kooli. Kool on riigis, on kindlas ühiskonnas ja on selle tõelisusega lahutamatult seotud, kuid kool ei või juhendada võimul olivate poliitilistest vaadetest. Küll aga avaldas ta veendumust, et Eesti koolis tuleb kasvatada õpilastes vaimustust oma demokraatliku rahvusriigi suhtes.

Valitsusringkondade ja Haridusministeeriumi poolt tehtud avaldused ja püüded tõhustada koolides rahvuslik-riiklikku kasvatust, leidsid mõistmist ja toetamist ka Õpetajate Liidu ja tema poolt arendatud kooliuuendusliikumise üritustes. Kuid samal ajal jätkas Õpetajate Liidu ja tema pedagoogilise toimkonna ning häälekandjate “Kasvatus” ja “Kooliuuenduslane” aktiivne tegevus kooliuuenduse propageerimisel ning õpetajate täienduskursuste korraldamisel, mis ei vastandunud rahvuslikult mõtleva riigikodaniku kasvatamisele. J. Käis rõhutas oma ülevaatlikus artiklis “Kooliuuendustööst Eestis”, et ka praegu (s.o. 1939. a.) on ikka veel vaja kooliuuendustööd rõhutada ja seda omanäoliselt edasi arendada, pelgalt järele aimamata välismaiseid koolkondi. Nii saab eesti kool olla isiksuse ja demokraatliku riigi kodaniku kasvatamisele kool.³⁵ Kooliuuendus lähtus oma didaktilises suundumises kõigepealt lapsest enesest ja psühholoogiateaduse tõdemustest. Nii tähtsustus kooliuuendusliikumises eeskätt õppeviis.

Kooliuuenduse peamise ideoloogi J. Käisi veendumuse järgi määrab õppetöö kasvatustliku mõju peamiselt õppetegevuse viis. Seda pidas ta määravaks ka õpilase isiksuse kujundamisel ja sotsiaalsel kasvatamisel, s.o. teadliku riigikodaniku kasvatamisel. Seejuures rõhutas ta õpilaste isetegevuse tähtsust ka kasvatuses: kui

³⁴ E. O i s s a r , Kool ja poliitika. – Kasvatus, 1938, nr. 1, lk. 11–21.

isetegevus õppetöös mõjutab peamiselt õpilase vaimseid võimeid, siis isetegevus kasvatuses soodustab õpilaste kõlblate ja ühiskondlike vooruste arenemist, tema sissekasvamist töö- ning kultuuriühiskonda.³⁶ Individuaalse ja sotsiaalse kasvatus ühtsust rõhutas samal ajal ka koolinõunik G. Reial.³⁷ Üks selline ühiskondliku kasvatus abinõu, millele kooliuuendusliikumises suurt tähelepanu omistati, oli õpilaste omavalitsuse korraldamine. Õpilaste omavalitsusel oli Eesti koolis juba eelnevast ajast oma traditsioon. Kooliuuendus tõstis selle uuesti esile. Sissejuhatuseks said siin professor P. Põllu õpilase magister Aleksander Elango artiklid selle küsimuse kohta 1928. aastal.³⁸

Kooliuuendustöö jätkus ja võttis 1930. aastate teisel poolel võrreldes varasemaga süstemaatilisema ilme. Eesti Õpetajate Liit käivitas 1938. aastal vabatahtlikul alusel Tartus kolmeaastased õpetajate täienduskursused, millest kujunes 600–700 osavõtjaga omalaadne õpetajate suveülikool. Kursusi juhatas J. Käis. Lektoritena esinesid nimekad teadlased, sealhulgas ülikooliõppejõude ja Soome haridustegelasi.³⁹ Kursuste töö oli kavandatud nagu varemgi kooliuuenduslike õppe- ja kasvatustööpõhimõtete järgi, mitte allutatud Haridusministeeriumi poolt esitatud viimase aja hariduspoliitilistele kasvatustöö nõuetele.

*

Iseseisvas Eesti Vabariigis arenes koolikorraldus ja pedagoogiline mõte rahvuslikule koolile vastavate suundade otsingul ja katsetamisel. Hoogsalt ja häälekalt arenes algkoolide kooliuuendusliikumine, mis sai ergutust Lääne pragmaatilisest reformpedagoogikast. See aitas kujundada omanäolist Eesti kooli, mis ühendas orgaaniliselt õpilaste isiksust arvestavat ja arendavat õppeviisi sotsiaalse kasvatusena, s.o. demokraatliku riigi kodaniku kasvatamisega.

³⁵ J. Käis, Kooliuuendustööst Eestis. – Eesti Kool, 1939, nr. 6, lk. 361–369.

³⁶ J. Käis, Isetegevus ja individuaalne tööviis. Võru, 1935, lk. 4; J. Käis, Kooliuuendustöö isiksuse arendamise ja sotsiaalse kasvatus teenistuses. – Kasvatus, 1938, nr. 2, lk. 92–99.

³⁷ G. Reial, Ühiskondlikust kasvatuses. – Eesti Kool, 1935, nr. 1, lk. 9–15.

³⁸ A. Elango, Õpilaste omavalitsus pedagoogika ajaloos. – Kasvatus, 1928, nr. 2, lk. 70–75; A. Elango, Õpilaste omavalitsuse kaasaegsed vormid ja teostus. – Kasvatus, 1928, nr. 4, lk. 177–182; A. Elango, Kas ja mil määral on õpilaste omavalitsus õigustatud? – Kasvatus, 1928, nr. 5, lk. 235–241.

³⁹ Ülevaade Tartu kursustest. – Eesti Kool, 1938, nr. 7, lk. 507; Eesti Õpetajate Liidu täienduskursused Tartus. Loenguid ja kokkuvõtteid. I. 1938. Tallinn, 1939, lk. 3–4.

1930. aastate keskel ja teisel poolel, kui riigis toimus uus poliitiline suunavõtt, hakkas valitsusvõim, eeskätt Haridusministeerium, aktiivsemalt sekkuma koolide töösse ja ühtlasi rõhutama rohkem rahvusliku riigitrüü kodaniku kasvatuse tähtsust. Tõstatatud küsimuste ümber puhkes arutlusi, kuivõrd need kujunenud poliitilises olukorras võimalikud olid. Kuid koolide õppe- ja kasvatustöö muutus neil aastail jätkuvalt tegusamaks ja tõhusamaks. See otsiv ja loov töö katkes Eesti langemisega 1940. aasta juunis okupatsioonirežiimi alla.